

MATEJ BOR

PREVAJALEC, PESNIK, PISATELJ, DRAMATIK IN ESEJIST

Simon Zupan
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Matej Bor se je kot Vladimir Pavšič rodil 14. aprila 1913 v Grgarju pri Gorici. Zaradi vojne in bližine fronte se je družina kmalu preselila v Štore pri Celju, kjer je preživel otroštvo. Kot »Čič« iz revne družine prišlekov s Primorske in sin žandarja je že kot otrok – včasih na boleč način – spoznal neprijaznost okolja do tujcev, po drugi strani pa so se v delavsko-kmečkem miljeju izoblikovali nastavki bodočega družbeno angažiranega pisatelja in kulturnika. S pisanjem pesmi, proznih in dramskih besedil je začel med šolanjem na Državni realni gimnaziji Celje in pri šestnajstih že objavil prvo pesem v beograjskem mesečniku *Preporod*. Kot dijak je med tujimi jeziki absolviral srbohrvaščino, francoščino in nemščino, ne pa – zanimivo – angleščine, ki mu je pozneje kot prevajalcu prinesla največji sloves. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je zaključil študij slavistike (1932–1937).

Na začetku druge svetovne vojne se je družina preselila v Ljubljano, kjer je Bor živel tudi neposredno po vojni. Med vojno se je hitro priključil osvobodilnemu gibanju in leta 1942 odšel v partizane, kjer je organiziral kulturno dogajanje, vodil partizansko gledališko skupino in postal eden najbolj prepoznavnih partizanskih pesnikov in dramatikov. Pesniško zbirko *Previharimo viharje* (1942) je zaradi konspiracije objavil pod psevdonomom Matej Bor, s katerim se je nato pod svoja umetniška dela podpisoval do konca življenja. Po vojni je bil dve leti ravnatelj Slovenskega narodnega gledališča Drama v Ljubljani (1946–48), a je moral položaj zapustiti zaradi idejno-umetniških razhajanj z oblastmi, potem ko je mdr. 1948 v program uvrstil svojo dramo *Vrnitev Blažonovih*, ki je preveč stvarno prikazovala tedanje razmere in jo je Drama po petih ponovitvah morala umakniti s sporeda (Glavan 2013, 132). Kmalu se je za stalno preselil v Radovljico in

postal svobodni pisatelj oz. šel med »literarne partizane«, kot je to v svojem duhu šegavo imenoval sam.

Bil je predsednik Društva slovenskih pisateljev (1959–1961), predsednik Zveze pisateljev Jugoslavije (1965–1968), slovenskega PEN-a (1962–1966) in mdr. organiziral znameniti svetovni kongres PEN klubov na Bledu 1965, ki so se ga udeležili tudi Arthur Miller, Wystan H. Auden in Pablo Neruda. Dvakrat je prejel Prešernovo nagrado (1947 in 1952), pa tudi nagrado Prešernovega sklada (1962) in nagrado Avnoja, najvišje literarno priznanje v Jugoslaviji. Od 1965 je bil redni član SAZU in dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Veljal je za pogumnega in samosvojega človeka, ki se je rad aktivno vključeval v polemike in razprave o kulturnih in družbenih vprašanjih, zaradi česar si je med sodobniki nakopal več nasprotnikov. Umrli je 29. 9. 1993 v Radovljici. Gl. tudi Glavan 2013.

2 Prevajalsko delo

Bor se je v literarno zgodovino zapisal kot eden osrednjih slovenskih prevajalcev Williama Shakespeara. Prevajanju Shakespeareovih dram je namenil dobri dve desetletji življenja na višku svoje ustvarjalne moči (od začetka petdesetih let 20. stoletja) in v tem času prevedel devetnajst Shakespeareovih del. Omenjeni prevodni opus je v slovenskem prostoru v mnogočem edinstven, saj je isti prevajalec sistematično prevajal skoraj izključno dela istega avtorja, ki so leto za letom izhajala po vnaprej določenem načrtu; Bor je ta čas po lastnih besedah »preživel tako rekoč v simbiozi s Shakespeareom« (Bor 1983, 73). Čeprav se je zavedal, da mu je zaradi obsežnega prevajalskega dela ostalo manj časa za avtorsko pisanje, ni obžaloval »dni in let, ki sem jih preživel s Shakespeareom v njegovem svetu. Ta je, kot pravijo Angleži: larger than life, po naše širji od življenja« (Vončina 1994, 171). Pri prevajanju je pomembno vlogo odigrala Borova soproga Anuša Sodnik, profesorica angleškega in nemškega jezika, ki mu je potrpežljivo pomagala zbirati gradivo, oblikovati opombe in spremne besede, zaradi česar je pri nekaterih prevodih navedena kot soavtorica.

V petdesetih letih 20. stoletja je veliko potoval in skupaj skoraj leto dni preživel v Angliji. V svojih spominih je Bor zapisal, da je bilo bivanje v Angliji zanj kot prevajalca »zelo koristno, ne samo zato, da sem prodril globlje v razliko med 'fluelnščino' in 'falstafščino', pač pa tudi zato, da sem se s tistim šestim čutom, ki ga ima vsak pesnik v sebi, doslutil do Shakespeareovega sveta še po drugih poteh, ne samo prek njegove besede« (Bor 1983, 86). Borov studiozni pristop k prevajanju Shakespeara je razviden tudi iz polemike, v kateri je Bor svoje prevodne rešitve v *Henriku IV.* pojasnjeval kritiku Branku Rudolfu (glej Stanovnik 2016, 121–130).

Prva drama, ki jo je Bor prevedel za uprizoritev v ljubljanski Drami leta 1952, je bil *Rihard III* in bi morala hkrati iziti v knjižni obliki, vendar se to ni zgodilo; je pa namesto

tega nastal načrt za prevod vseh Shakespearovih t. i. kraljevskih kronik in nato še vseh drugih gledaliških iger, ki jih ni prevedel Župančič. Prvi Borov prevod v knjižni obliki je bil tako *Henrik IV.* (1957), ki sta mu nato že čez eno leto sledila *Henrik V.* in tudi prevod prve komedije *Dva gospoda iz Verone*. Do konca sedemdesetih let so nato v podobnih intervalih izhajali prevodi drugih dram, denimo *Rihard II.* (1960), *Milo za drago* (1962), *Kralj Lear* (1964), *Troilus in Kresida* (1965) ter druge; vmes pa so izhajali ponatisi, v katerih so bili Borovi prevodi ponatisnjeni skupaj z Župančičevimi (npr. *Rihard III.*, *Dva gospoda iz Verone* ter *Komedija zmešnjav*, 1968). Knjižne izdaje so bile opremljene tudi s spremnimi študijami različnih literarnih zgodovinarjev (npr. Bratka Krefta, Franceta Koblarja, Lada Kralja).

Bor je ob Shakespearu objavil še nekaj prevodov iz hrvaščine, denimo otroško pesnitev *Telegrafske basni* Gustava Krkleca (1952), v njegovi literarni zapuščini pa se nahajajo tudi neobjavljeni prevodi iz nemščine (Friedericha von Bodenstedta) ter posredni prevodi (prek angleščine) iz japonsčine in kitajščine. Gl. tudi Bor 1983, Glavan 2013, Stanovnik 2016, Vončina 1994.

3 Avtorsko delo

Bor je ob prevodih ustvaril tudi obsežen avtorski opus. Čeprav ga slovenska literarna zgodovina v prvi vrsti prepoznava kot prevajalca, pesnika, pisatelja in dramatika, velja v luči njegovega prevajalskega dela omeniti, da se je v obdobju med zaključkom študija in začetkom druge svetovne vojne intenzivno ukvarjal s kritiko in teorijo drame in gledališča. V tem času se je poigraval z mislijo, da bi pripravil doktorsko disertacijo o slovenski dramatikii po prvi svetovni vojni in je o njej objavil več poglobljenih esejev, ki še dolgo niso bili preseženi, denimo »Pogled na povojno dramatikoo« (1938) in »Pogled na slovensko povojno dramoo« (1939). Napisal je tudi več ocen gledaliških predstav.

Njegovi ustvarjalnosti je pomemben zagon dal vojni čas, ko je začel intenzivno pisati poezijo in dramska besedila. V tem obdobju je ob *Previharimo viharje* (1942) izdal še zbirko partizanske poezije *Pesmi* (1944), s čimer si je utrdil sloves prvega med partizanskimi pesniki, njegove pesmi pa so se redno brale na partizanskih kulturnih prireditvah. Že med vojno je pripravljaval več dramskih besedil, od katerih sta bili leta 1944 dve tudi uprizorjeni: *Težka ura* in *Raztrganci*. Po vojni je v zbirki *Pesmi* (1946) zaokrožil obdobje pisanja partizanske poezije. Do konca življenja je objavil še tri samostojne zbirke pesmi, zadnjo leta 1983 (*Podoknice tišini*), ki so izšle tudi v več izborih. Med slednjimi velja omeniti dvojezično slovensko-angleško zbirko pesmi *Šel je popotnik skozi atomski vek* (1970), za katero je angleške prevode pripravil Janko Lavrin.

Bor je po vojni še naprej objavljaval tudi dramska besedila (skupaj dvanajst samostojnih enot), med katerimi jih je bilo več tudi uprizorjenih na slovenskih odrih, ob tem pa je objavil tudi tri romane in več kratkih proznih del. Pisal je tudi satire, epigrame in sinopsise

za film. Za prvi roman, *Daljave* (1961), ki tematizira človeške usode v narodnoosvobodilnem boju, je prejel nagrado Prešernovega sklada, ostali deli in njegova kratka proza pa so bili deležni manjše kritiške pozornosti. Borova poezija je bila ob angleščini prevedena tudi v srbohrvaščino in ruščino. Gl. tudi Glavan 2013, Vončina 1994.

4 Uredniško delo

Bor ni opravljal uredniškega dela v klasičnem smislu, je pa leta 1978 ob stoletnici rojstva Otona Župančiča uredil *Zbrane gledališke igre*, ki so zaokrožile več kot dve desetletji Borovega intenzivnega ukvarjanja s Shakespearom. V knjižno izdajo, ki je izšla v treh zvezkih na skoraj 4000 straneh, je bilo vključenih 34 Shakespearovih dramskih besedil v slovenskih prevodih Župančiča, Bora in Janka Modra. Izdaja je opremljena z obsežnimi opombami, dvema literarnozgodovinskima spremnima študijama (Dušan Moravec in Mirko Jurak) ter Borovim poglobljenim uvodnim esejem o Shakespearovem literarnem ustvarjanju. Gl. tudi Bor 1983, 1993.

Matej Bor je bil samonikel slovenski prevajalec, pesnik, pisatelj, dramatik in esejist, ki je več kot dve desetletji svojega življenja posvetil Shakespearu in v slovenščino prevedel približno polovico njegovih dramskih del.

Bibliografija

- Bor, Matej. 1983. »Bežne beležke ob mojem delu.« V *Pričevanja, november 1983: Pisati svoj čas: Avtobiografski eseji*, uredil Franček Bohanec, 73–121. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Bor, Matej. 1993. »Shakespeare in Bor: Ob Borovi 80-letnici.« *7D*, letnik 22, št. 16, 21. 4. 1993, 15.
- Glavan, Mihael. 2013. *Stoletni Bor: Matej Bor (1913—1993)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stanovnik, Majda, ur. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vončina, Gita. 1994. »Matej Bor.« Intervju. *Nova Atlantida: Gorenjska revija: Revija za umetnost in kulturo* I-II: 165–73.